

Domácí inspirace literárně-vědné a estetické

Inspirace domácí metodologickou tradicí je pro každého badatele natolik zřejmá, že přináležejí zmínit se o ní pouze marginálně. Na sémiologickou estetiku Josefa Durdíka, Otakara Hostinského a Otakara Zicha¹ navázal především Jan Mukařovský v rámci Pražského lingvistického kroužku, spolu s ním Felix Vodička a hlavně Roman Jakobson, který působil jako profesor na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Československý strukturalismus osobitě navázal na ruský formalismus a inspiroval se domácí meziválečnou avantgardou. Podobně jako ruští formalisté vyšli z jazykových experimentů futuristů, začátky pražského strukturalismu jsou neodmyslitelné od kontaktů s poetismem (Karel Teige) a surrealismem (André Breton, Vítězslav Nezval). Peter V. Zima upozorňuje, že právě blízkost avantgardní praxi vysvětluje odstup našeho strukturalismu od stanovisek hegelovské estetiky obsahu i jeho spřízněnost s estetikami Adornovými a Benjaminovými. Podle něj stejně jako těmto autorům šlo Mukařovskému, Vodičkovi a do jisté míry i Jakobsonovi o vytvoření takové teorie literatury a umění, jež by respektovala vlastní zákonitosti a autonomii děl, aniž by opomíjela jejich společenskou genezi a účinek.²

Jak je zřejmé z jeho studie *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty* (1936), Jan Mukařovský vyšel z kantovského pojetí umění hájícího autonomii literárního textu i básnického užití jazyka, přičemž jeho sémiotická estetika byla v Pražském lingvistickém kroužku určující. Ve stati *Strukturalismus v estetice a vědě o literatuře* Mukařovský potvrdil odlišnosti strukturalismu a formalismu a naznačil český metodologický vývoj: *Mezi estetickými antecedencemi třeba jmenovat na prvním místě estetiku herbartovskou, jejíž čeští přívrženci, J.Durdík a O.Hostinský, připravili cestu, po které se v posledních svých pracích přiblížil strukturalistickému pojetí žák O.Hostinského O.Zich; kromě toho byl tento domácí český vývoj povzbuzen a metodologicky prohlouben stykem s ruským formalismem, nad nějž však pokročil zejména pojetím struktury jako souboru znaků.*³

Na rozdíl od de Saussurova převážně synchronního pojetí usiloval český strukturalismus o dynamickou jednotu synchronie a diachronie; podle Mukařovského i Jakobsona je v literárním textu jazykový znak užíván inovativním a nekonvenčním způsobem, takže vztah mezi označovaným a označujícím je utvářen jinak, než v jazyce prostě sdělovacím.

Pro Mukařovského i jeho stoupence (např. B. Havránek, N. Trubeckoj) bylo literární dílo osobitou strukturou; Mukařovský při vlastních analýzách jednotlivých uměleckých textů rozlišoval stránku zvukovou, významovou a tematickou. Marie Kubínová postřehla, že je u něj na rozhraní stránky významové a tematické jakýsi „šev“, neboť se tu střetají dva směry postupu: postup „zdola“ (od členění díla jako jazykového projevu) a postup „shora“ (od členitosti jazykem označovaného univerza).⁴ Posloupnost analyzovaných složek Mukařovský v konkrétních rozborech vždy přizpůsoboval povaze zkoumaného díla: u Babičky Boženy Němcové kupř. analyzoval nejdříve stránku tematickou (výstavbu děje z jednotlivých motivů), dále charakter větné stavby (což nazýval stránkou významovou) a nakonec stránku zvukovou (intonaci). Při analýze Máchova Máje nejdříve stránku zvukovou, pak významovou a naposled tematickou – tedy postup přímo opačný; je zřejmé, že vycházel vždy z recepce, jež je záležitostí individuální. U rozboru Babičky pominul vývojové souvislosti, zato ve studii Poezie Karla Hlaváčka je zmínil hned na začátku. I my budeme v našich interpretacích preferovat recepční semiózu, ve složité struktuře prozaického textu budeme hledat

¹ Žák a následovník Otakara Hostinského (1847 - 1910) Otakar Zich (1879 - 1934) začal svoji vědeckou dráhu ve znamení psychologické estetiky, avšak postupně přešel na pozice strukturální estetiky. Mukařovský jej také často uváděl jako předchůdce českého domácího strukturalismu. Viz: Mukařovský, J.: Otakar Zich. In: Studie z estetiky, Odeon, Praha 1966, str. 329.

² Zima, P., V.: Literární estetika. Votobia, Olomouc 1998, str. 182.

³ Mukařovský, J.: Strukturalismus v estetice a ve vědě o literatuře. In: Kapitoly z české poetiky I, Praha 1968, str. 27.

⁴ Kubínová, M.: Sondy do sémiotiky literárního díla. Ústav pro českou literaturu Akademie věd České republiky, Praha 1995, strana 101 - 102.

vzájemná propojení vazeb sociologických, psychologických, axiologických, politologických, mravních i jiných, neboť pouze tak máme naději stanovit, jak se jednotlivé složky výstavby podílejí na celkovém působení díla. Zdůrazněním klíčových motivů upozorníme na jejich vývoj v rámci autorského kontextu a pojmem současně jednotlivé interpretované texty jako svazek sil vyvažujících se ve vzájemně protikladných napětích. Zahrneme do svých interpretací rovněž vše, co zkoumané texty obklopuje a vchází s nimi ve styk. Osobnosti interpretovaných autorů chceme chápat jako souhrn dynamických složek celku české literatury, jejichž působnost je určována jejich vlastními dispozicemi i vzájemnými vztahy, jakož i vztahem jednoho každého z nich k obrazu literárního světa v próze domácí i světové.⁵

⁵ Blíže Mukařovský, J.: *Obecná estetika*. In: *Studie z estetiky*, Odeon, Praha 1966, str. 15 - 124.